

บทวิจารณ์หนังสือ
เรื่อง “พุทธญาณวิทยา”
เขียนโดย รศ.ดร. ลักษณะวัด ปาละรัตน์

กิตติพัทธ์ โมราสุข¹

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง “พุทธญาณวิทยา” เขียนโดย ลักษณะวัด ปาละรัตน์ มีจำนวน 5 บท ซึ่งผู้เขียนได้มีการค้นคว้าจากข้อมูลปฐมภูมิ ทฤษฎีจากเอกสาร ตำราวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ที่ หจก.เม็ดทรายพริ้นตัง พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2554 มีจำนวน 174 หน้า

2. สรุปสาระสำคัญ

เนื้อหาในหนังสือ “พุทธญาณวิทยา” เขียนโดย ลักษณะวัด ปาละรัตน์ มีจำนวน 5 บทคือ บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 การรู้ทางกาย บทที่ 3 การรู้ทางจิต บทที่ 4 เจื่อนใจและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความรู้ บทที่ 5 ความรู้และประเด็นเกี่ยวกับความรู้ในพุทธปรัชญา บทที่ 6 บทวิเคราะห์ญาณวิทยาในพระพุทธศาสนา และบทที่ 7 บทสรุป โดยมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

ญาณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเรื่องความรู้ โดยมุ่งศึกษาประเด็นสำคัญว่าความรู้คืออะไร ความรู้มีที่มาจากหรือเกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรคือเงื่อนไขหรือปัจจัยของความรู้ เราจะเข้าถึงความรู้ได้อย่างไร อะไรคือสิ่งที่เรารู้ ขอบเขตของความรู้นั้นมีเพียงใด ความรู้มีกี่ชนิด กี่ประเภท กี่ระดับความถูกต้องความน่าเชื่อถือของความรู้นั้นเป็นอย่างไร มีมากน้อยเพียงใด กล่าวโดยสรุปแล้วก็คือญาณวิทยานั้นศึกษาในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความคุโดยละเอียด

หนังสือญาณวิทยา(Epistemology) เล่มนี้เป็นความพยายามของผู้เขียนที่จะให้มีหนังสือทางวิชาการที่พูดถึงญาณวิทยาของพระพุทธศาสนาโดยตรง สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญาโดยใช้ระบบปรัชญาสาขาญาณวิทยาแบบทางตะวันตกในการจัดระบบให้กับพุทธญาณวิทยา โดยการใช้กรอบวิธีคิดวิธีการและการนำเสนอแบบญาณวิทยาทางตะวันตก ในการมองแนวคิดทางญาณวิทยาที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนา

บทที่ 2 การรู้ทางกาย

โดยทั่วไปในกระบวนการของการรู้นั้นจะต้องมีผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ ตามพรรณนะของพุทธปรัชญา มนุษย์เป็นผู้ที่รับรู้โลกและโลกหรือสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรานั้นเป็นสิ่งที่ถูกรู้ หากมองในแง่

¹ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2562

กระบวนการของการรู้ก็จะเป็นความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างมนุษย์และโลก การรับรู้สองทาง ในกระบวนการของการเกิดของความรู้พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับการรับรู้ (perception) พุทธปรัชญาถือว่าอายตนะภายในมี 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การรับรู้ตามหลักการนี้จึงเป็นไปใน 2 ลักษณะคือ การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส หรือการรับรู้ทางกาย (sensory perception) อันเป็นการรับรู้ด้วยอายตนะ 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่ศัพท์ทางพุทธ เรียกว่า ปัญจทวาริกสัญญา กับ การรับรู้ทางจิต (Mental perception) ซึ่งเป็นการรับรู้โดยอายตนะอย่างอื่นที่ 6 คือจิตที่เรียกว่า มโนทวาริกสัญญา โดยการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสนั้นจะเป็นการรับรู้แบบปกติ (Normal perception) และการรับรู้ด้วยจิตนั้นเป็นการรับรู้ที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส (Extra sensory perception) ที่ทางฝั่งตะวันตกรู้จักกันในนามของ ESP สรุปได้ว่า การรับรู้ที่ตามศัพท์ทางพุทธศาสนา เรียกว่า อัมมสัญญานั้น เป็นไปใน 2 ทาง คือ การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสอันเป็นการรู้ทางกาย และการรับรู้ที่เหนือประสาทสัมผัสอันเป็นการรู้ทางจิต

ตามหลักพุทธปรัชญาการรู้จะต้องมีองค์ประกอบครบทั้ง 3 อย่างคืออายตนะ (ทางรับรู้) อารมณ์ (สิ่งที่ถูกรู้) และวิญญาณ (ความรู้แจ้ง) โดยทั้ง 3 อย่างนี้รวมกันเรียกว่า ผัสสะ(Contact)

การรับรู้โลกทางจิตของผู้รู้เป็นจิตที่มีกิเลสตัณหา การรู้นั้นก็จะเป็นการรู้ด้วยสัญญาชนิดที่เป็นปัญจสัญญา ซึ่งเป็นสัญญาที่ปรุงแต่งอารมณ์ให้ซับซ้อน และแรงผลักดัน และอำนาจของกิเลสตัณหาทำให้การรู้นั้นเป็นการรู้ที่มีอวิชชา ผู้รู้ก็จะเป็นผู้ไม่มีปัญญา หรือการรู้เห็นตามความเป็นจริงซึ่งก็จะส่งผลให้เข้าไปปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ถูกต้อง ทำให้ติดข้องอยู่ในทุกข์ ไม่สามารถถึงเป้าหมายคือความหลุดพ้นได้

การรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ที่ทางพุทธปรัชญายอมรับว่ามีความถูกต้องในการให้ความรู้เกี่ยวกับโลกแต่ในขณะเดียวกันก็ตระหนักเช่นกันว่า การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสนั้นอาจผิดพลาดได้ แต่ในกรณีที่เกิดความผิดพลาดพุทธปรัชญามองว่ามันไม่ได้เกิดจากความบกพร่องของการรับรู้ทางประสาทสัมผัสเอง หากแต่เป็นทัศนคติความเป็นส่วนตัว เช่น อคติ ความชอบไม่ชอบ ในสิ่งที่รับรู้ที่ทำให้ความรู้สึที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสนั้นเบี่ยงเบนไปจนไม่เห็นสิ่งนั้น ๆ ตามที่มันเป็น และด้วยเหตุนี้ทางพุทธปรัชญาจึงเห็นว่าในการรู้ทางกายนั้นการตัดอคติส่วนตน การตัดสินใจด้วยความเคยชินในการคิดบางอย่างออกนั้นจะเป็นการช่วยให้บุคคลเห็นและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามที่มันเป็น โดยนัยนี้การปฏิบัติโดยใช้สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญ และจำเป็นสำหรับการทำให้เกิดการรับรู้บริสุทธิ์ และการเห็นบริสุทธิ์หรือปัญญา ซึ่งจะทำให้บุคคลถึงซึ่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง

บทที่ 3 การรู้ทางจิต

การรับรู้ทางกายและการรู้ทางจิตนั้นก็เป็นการรับรู้ที่ไม่ต้องผ่านตัวกลาง หรืออาศัยสิ่งใดเป็นสื่อคือเป็นการรับรู้โดยตรง (Direct perception) และเป็นการรู้ที่ผู้รู้ประสบด้วยตัวเอง เป็นประสบการณ์ตรงด้วยกัน อาจจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างก็จะเป็นตรงที่การรู้ทางกาย หรือการรู้ด้วยประสาทสัมผัสอันเป็นการรู้ด้วยอินทรีย์ทั้ง 5 นั้นต้องอาศัยจิต และดูได้เฉพาะสิ่งที่

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2562

เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่การรู้ทางจิตซึ่งเป็นการรู้โดยที่จิตเข้าถึง หรือสัมผัสกับความจริง หรือสิ่งที่ถูกรู้โดยตรงนั้น จิตสามารถรับรู้ได้เองโดยไม่ต้องผ่านอินทรีย์ 5 อีกทั้งยังรับรู้ได้โดยไม่ติดอยู่ในวงจำกัด หรือขอบข่ายของการและอวกาศ คือรู้ได้ทั้งในสิ่งที่ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

ตามหลักพุทธปรัชญา การรู้ทางจิตที่เป็นการรับรู้ในชั้นเหนือประสาทสัมผัส (Extrasensory perception หรือ ESP) นั้นเป็นไปได้ก็เพราะจิตนั้นเป็นธรรมชาติรู้ โดยสภาพเดิมจิตนั้นสะอาดผ่องใสสามารถรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องแต่ตามนัยของพุทธปรัชญา จิตของคนทั่วไปจะเศร้าหมองก็เพราะมีกิเลสมาเกาะ

ในการที่จะทำให้จิตมีสมรรถนะในการรู้นั้น บุคคลจำเป็นจะต้องมีการฝึกอบรมปฏิบัติทางจิตคือสมาธิและสติระลึกรู้จนจิตปราศจากนิวรณ์ ตั้งมั่นอยู่ในสมาธิจึงจะเกิดปัญญา และมีความสามารถในการรู้ได้

ในพุทธปรัชญา การรู้ทางจิตนอกจากจะมีการรูปแบบที่เรียกว่า อภิญญาแล้วก็ยังมีญาณทัศนะหรือการเห็นแจ้งโดยในการกระทำ 2 แบบนี้จิตของผู้รู้จะเข้าถึง หรือสัมผัสกับความจริงหรือสิ่งที่ถูกผู้รู้โดยตรง (Immediate apprehension) แต่ก็ไม่เหมือนกับ intuition หรืออัมชัตติกญาณของทางตะวันตกซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เอง โดยไม่มีสาเหตุและไม่สามารถอธิบายได้ เพราะสำหรับทางฝ่ายพุทธแล้วทั้งอภิญญาและญาณทัศนะนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีปัจจัยการหรือความเป็นสาเหตุ (Causality) ในแง่ของการต้องมีการกระทำ หรือปฏิบัติทางจิตตามขั้นตอนและวิธีการที่กล่าวไว้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ดังกล่าว

อภิญญา เป็นความรู้ยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นการรู้ทางจิต เป็นการรู้ที่อยู่ในวิสัยของผู้ที่ปฏิบัติทางจิตจนถึงขั้นได้ฌาน 4 ได้แก่ อธิวิธิ ทิพโสธ เจโตปริยญาณ บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพจักขุ และอาสวักขยญาณ

บทที่ 4 เจื่อนไขและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความรู้

ตามหลักฐานทางพุทธศาสนามีคำหลายคำที่ใช้ในความหมายในทำนองเดียวกับความเชื่อ คือศรัทธา ทิฐิ อธิโมกข์ ด้วยคำว่า ทิฐิในพุทธปรัชญานั้นมีใช้กันทั้งในความหมายของความเชื่อและในความหมายของความเพียร ความเข้าใจ และคำว่า อธิโมกข์นั้นท่านให้ความหมายไว้ว่าเป็นความน้อมใจตั้งหรือเด็ดเดี่ยว ในลักษณะที่เป็นความน้อมใจเชื่อไปโดยยังมิได้พิจารณาเหตุผลด้วยปัญญา โดยเทียบได้กับคำในภาษาอังกฤษว่า conviction, determination.

คำว่า ศรัทธา ในศาสนานั้นโดยทั่วไปจะใช้กันในความหมายของความเชื่อที่เป็นไปในลักษณะของอาเวค (Emotion) คือ เป็นความเชื่อที่มีความนับถือ ความเชื่อมั่น และมอบความไว้วางใจต่อสิ่งนั้นโดยไม่มีเหตุผลเคลือบแคลงสงสัย เป็นความเชื่อ หรือการปลงใจเชื่ออยู่กับการยอมรับโดยไม่มีข้อแม้อันเป็นความหมายที่ตรงกับคำว่า Faith, Devotion ในภาษาอังกฤษ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้คำว่า ศรัทธา ตามความหมายที่ใช้กันโดยทั่วไป ในทางพระพุทธศาสนาใช้คำ ศรัทธา ในความหมายของความเชื่อที่มีเหตุผล (rational Believe) คือ เป็น

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2562

ความเชื่อที่มีปัญญากำกับ โดยศรัทธาตามในนี้มีลักษณะเป็นการยอมรับโดยอาศัยความรู้ของผู้อื่น เป็นเครื่องนำทาง และใช้ความคิดเหตุผลและปัญญาของตนประกอบไปด้วย มันจึงเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่ความรู้ได้ ในพุทธปรัชญา ได้กล่าวถึงศรัทธาว่ามี 2 แบบคือ ศาสนาที่เป็นความเชื่ออิงไปโดยไม่พิจารณาเหตุผล (อมุลิกาศรัทธา) และศรัทธาที่เป็นความเชื่อด้วยเหตุผล ได้พิจารณาด้วยเหตุผลจนหมดความลังเลสงสัย (อาการวดีศรัทธา) โดยศรัทธาตามหลักพุทธศาสนานั้นจะเป็นศรัทธาในแบบหลัง

พุทธศาสนาได้ให้หลักในเรื่องความเชื่อไว้ว่าโดยกล่าวไว้ในกามสูตร 10 ข้อ

ตามทัศนะของพุทธปรัชญา ศรัทธาหรือความเชื่อนั้นไม่ได้เป็นเป้าหมายในตัวเอง หากแต่เป็นไปเพื่อปัญญา โดยในกรณีของปุถุชนทั่วไป การอาศัยศรัทธานั้นเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นในเบื้องต้น กล่าวคือสำหรับผู้ที่ยังไม่มีความรู้ ไม่มีความเข้าใจ และการประจักษ์แจ้งในความจริงได้ด้วยตนเอง ในขั้นต้นการมีศรัทธาหรือการอาศัยเชื่อตามความรู้ของผู้อื่นก่อนนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่เมื่อผู้นั้นได้คิดพิจารณาแต่เรามองเห็นเหตุผลที่ถูกต้อง ได้พิสูจน์จนเห็นว่าจริงเป็นการรู้การเห็นการเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเองแล้ว การอาศัยศรัทธาอันเป็นปัจจัยภายนอกนั้นก็จะเป็นสิ่งจำเป็นอีกต่อไป เพราะความเชื่อตามเหตุผลศรัทธานั้นได้กลายมาเป็นความรู้แล้ว

ตามหลักของพุทธปรัชญา การไม่มีศรัทธาในแง่ของการไม่ต้องอาศัยความเชื่ออีกต่อไป นั้นจัดเป็นลักษณะทางญาณวิทยาของผู้ที่เข้าถึงความรู้หรือความจริงระดับสูงแล้ว โดยพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์นั้นจัดเป็นตัวอย่างของผู้ที่ไม่ต้องมีความเชื่อเพราะความเชื่อนั้นได้ถูกแทนที่ด้วยความรู้ระดับสูง อันเป็นความรู้ด้วยตนเอง ในลักษณะของการแทงทะลุเข้าถึงความจริงโดยตรง ท่านเป็นผู้ที่รู้เห็นประจักษ์แจ้งในความจริงระดับสูงด้วยตนเองแล้วจึงไม่ต้องเชื่อสิ่งใด และด้วยเหตุดังกล่าวในพระพุทธศาสนาจึงมีศัพท์เรียก พระอรหันต์ว่า อัสดัทธิ

สรุปได้ว่าตามทัศนะของพุทธปรัชญา ศรัทธานั้นต้องมีความสำคัญ และศรัทธาในพระพุทธศาสนาหมายถึง ความเชื่อที่มีเหตุผล ถึงแม้ศรัทธาจะไม่ใช่ความรู้ ด้วยเหตุที่มันยังมีลักษณะหรือคุณสมบัติที่ไม่สมบูรณ์ที่ควรจะนับได้ว่าเป็นความรู้ตามความหมายทางญาณวิทยา และโดยสถานะเองศรัทธาก็ไม่ได้มีคุณค่าในตัวเอง และเทียบไม่ได้กับความรู้ แต่ศรัทธาหรือความเชื่อนั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญเกี่ยวโยงกับความรู้ในแง่ที่ว่ามันเป็นที่มาของความรู้ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของความรู้ ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้น เป็นตัวนำและช่วยหนุนให้ก้าวไปข้างหน้า

ความจริงในพุทธปรัชญา การรู้นั้นคือการรู้ความจริง และความจริงก็มีนิยามได้ว่าเป็นสิ่งที่ตรงกับความเป็นจริง ของสิ่งนั้น ๆ คือตรงตามสภาพปกติที่มันเป็น ซึ่งหากพิจารณาในแง่นี้ก็เท่ากับว่าพุทธปรัชญายอมรับทฤษฎีความจริงแบบสมนัย ที่เห็นว่า สิ่งทีถือว่ามีจริงจะต้องตรงกับความเป็นจริงของสิ่งนั้น

ในทรรศนะของพุทธปรัชญาความจริงนั้นเป็นปรนัย (objective) คือเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ภายนอกโดยอิสระด้วยตัวของมันเอง สัจธรรมเป็นสิ่งที่มิอยู่และดำรงอยู่ตามธรรมชาติความจริงนั้น

เป็นสิ่งที่ถูกค้นพบ สามารถรู้ได้ที่สุดได้ตรงกันเป็นสากล องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ทรงค้นพบความจริงนั้นและนำมาเปิดเผยและไม่ว่าพระองค์จะทรงค้นพบความจริงนั้นหรือไม่ก็ตามสังขธรรมก็จะยังคงมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ความจริงตามหลักพุทธธรรมนั้นมี 2 ระดับคือความจริงโดยสมมติหรือความจริงระดับโลกที่มนุษย์สร้างขึ้นยอมรับและกำหนดหมายตกลงร่วมกันไว้เพื่อให้การใช้ชีวิตในโลกนี้เป็นไปได้ ในทางฝ่ายพุทธเรียกว่าสมมติสังขจะ (conventional) และความจริงแท้ที่ลึกซึ้งหรือความจริงโดยปรมัตถ์ เช่น ความจริงที่ว่าไม่มีคนไม่มีสัตว์ไม่มีตัวเราไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอนที่ตามศัพท์เรียกว่า ปรมัตถสังขจะ

เหตุผลในพระพุทธศาสนามีคำซึ่งมีความหมายพอจะเทียบเคียงได้กับการคิดหาเหตุผล (reasoning) คือ คำว่าโยนิโสมนสิการ ซึ่งแปลกันว่า การทำในใจโดยแยบคาย ซึ่งหมายถึงการรู้จักคิดพิจารณาวิเคราะห์อย่างมีระเบียบอย่างถูกวิธีตรงกับภาษาอังกฤษว่าพื้น Critical, reflection, analytical reflection โดยวิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้นมีอยู่หลายแบบ เช่น การคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย การคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ การคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ การคิดแก้ปัญหา คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นต้น

การพิสูจน์ว่าจริง สำหรับพุทธปรัชญาความเชื่อที่เป็นจริงคือ ที่ไม่ได้ดำเนินต่อไปถึงขั้นมีการทดลองปฏิบัติเพื่อทดสอบให้เห็นจริงด้วยตนเองนั้นไม่อาจแก้ผ้าแห่งความรู้ โดยนัยนี้การพิสูจน์ว่าจริงจึงเป็นทั้งคุณสมบัติที่สำคัญ และเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น ที่จะทำให้ความเชื่อที่เป็นสิ่งนั้นกลายเป็นความรู้

ตามหลักของพุทธปรัชญา ความรู้และความจริงนั้นเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ทดสอบได้โดยการใช้ประสบการณ์ แต่ด้วยเหตุที่ประสบการณ์ตามความหมายของฝ่ายพุทธมี 2 ระดับคือประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสกับประสบการณ์ที่พ้นจากประสาทสัมผัส การพิสูจน์ว่าจริงจึงทำได้ 2 ทางคือ ตามหลักของพุทธศาสนา การพิสูจน์ความจริงในระดับสูงปรมัตถสังขจะด้วยประสบการณ์เหนือประสาทสัมผัสนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เนื่องจากจิตของผู้ที่ได้ฝึกอบรมปฏิบัติดำรงอยู่ด้วยศีลมีอินทรีย์สังวร มีสติสัมปชัญญะตตนิวรณ 5 ได้นั้นจะทำให้บุคคลนั้นได้ฉานซึ่งจะยังผลให้จิตมีสมรรถภาพพิเศษในการรู้ที่เรียกว่า วิชา 3 หรือ ญาณ 3

ประสบการณ์ในพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและสัมพันธ์เกี่ยวโยงในหลายเรื่องหลายลักษณะ วิธีการที่พระองค์ทรงใช้นั้นคือ วิธีประจักษ์ด้วยประสบการณ์ (empirical method) ความรู้ของพระองค์จึงเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์จริง ตั้งแต่จุดเริ่มต้นคือความรู้เรื่องความทุกข์ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่ประสบรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์จริงจนถึงจุดสุดท้ายคือนิพพาน หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายนั้นก็เป็ภาวะที่รู้ได้ด้วยประสบการณ์อันเป็นการรู้แจ้งด้วยปัญญา

บทที่ 5 ความรู้และประเด็นเกี่ยวกับความรู้ในพุทธปรัชญา

ในพุทธปรัชญาความรู้ยังจะต้องมีความเชื่อ (ศรัทธา) เป็นพื้นฐาน โดยความเชื่อนั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล (rational Believe) คือได้ผ่านโยนิโสมนสิการ หรือ

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2562

การคิดพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกคายด้วยปัญญาแล้วว่ามีเหตุผลสมควรเชื่อแล้วจึงเชื่อ แต่ถึงแม้ว่าความเชื่อที่เป็นจริง (True Believe) จะเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของสิ่งที่จะจัดว่าเป็นความรู้ แต่ลำพังความเชื่อก็ไม่เพียงพอ และไม่สามารถที่จะเรียกได้ว่าเป็นความรู้ ในทรรศนะของพุทธปรัชญา ความเชื่อที่จะผ่านไปเป็นความรู้ได้นั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบด้วยประสบการณ์ของตนเองโดยตรง (Direct experience) ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส หรือประสบการณ์ที่พ้นจากประสาทสัมผัส และว่าสิ่งที่เชื่อนั้นจริงหรือตรงกับสภาพความเป็นจริงของสิ่งนั้น และตามนัยของพุทธปรัชญารู้ที่ได้มานั้นนอกจากจะต้องเป็นสิ่งที่ได้พิสูจน์ทดสอบด้วยประสบการณ์แล้ว มันยังต้องเป็นอัตตประจักษ์ (Self-realization) คือเห็นประจักษ์แจ้งด้วยตนเองว่าจริงในแง่ความรู้ที่ได้จึงจัดว่าเป็นความรู้โดยตรง

ความรู้ตามทัศนะของพุทธปรัชญา 1. ความรู้ในพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นความรู้โดยตรง คือเรารู้โลกภายนอกได้โดยตรงด้วยอายตนะทั้ง 6 คือประสาทสัมผัสทั้ง 5 และใจ ทั้งในแบบที่เป็นประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสและประสบการณ์ที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส 2. ความรู้ในพุทธปรัชญานั้นเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยประสบการณ์ 3. ความรู้ในพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่เปิดเผย (Public) แม้ว่าโดยหลักแล้วความรู้จะต้องเป็นสิ่งที่บุคคลประจักษ์ (Realize) ในความจริงด้วยตนเองก็ตาม 4. ความรู้ในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ ในแง่ของการเป็นสิ่งที่ได้มาจากประสบการณ์ทดสอบได้ด้วยประสบการณ์

พระพุทธศาสนามีการยอมรับการใช้เหตุผล การไตร่ตรองวิเคราะห์ด้วยปัญญาที่ตามคัมภีร์ทางฝ่ายศาสนาเรียกว่า โยนิโสมนสิการ และมีการให้ความสำคัญกับเหตุผล โดยเห็นว่าเหตุผลนั้นมีส่วนมีบทบาทในการช่วยให้ได้มาซึ่งความรู้ในแง่ที่ว่ามันเป็นตัวช่วยชี้แนะทางทำให้ความเชื่อ (ศรัทธา) นั้นเป็นการเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อหรืออีกนัยหนึ่งก็คือทำให้ความเชื่อนั้นเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ อีกทั้งการใช้เหตุผลก็เป็นการสร้างปัจจัยภายในที่จะทำให้บุคคลพึ่งตนเองได้ในการที่จะเข้าถึงความรู้

เขตแดนของความรู้ของพุทธปรัชญานั้นจึงไม่ใช่เฉพาะสิ่งที่สังเกตได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือรู้ได้ด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส (sensory experience) แต่ยังรวมไปถึงสิ่งที่สังเกตไม่ได้ ที่รู้ได้ด้วยประสบการณ์ที่พ้นจากประสาทสัมผัสธรรมดา (Extrasensory experience) ด้วย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือความรู้ของพุทธปรัชญานั้นมีขอบเขตจำกัดอยู่กับสิ่งที่สามารถรู้ได้ด้วยอายตนะทั้ง 6 นั้นเอง

ความรู้ในพุทธปรัชญาออกเป็น 6 ระดับคือ 1. ความรู้ระดับวิญญาน 2. ความรู้ระดับสัญญา 3. ความรู้ระดับทฐิ 4. ความรู้ระดับอภิญญา 5. ความรู้ระดับญาณ 6 ความรู้ระดับตรัสรู้

ความรู้แบ่งได้เป็น 3 ชนิดคือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา

บทที่ 6 บทวิเคราะห์ญาณวิทยาในพระพุทธศาสนา

ความรู้ในทัศนะของพุทธปรัชญานั้นเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับเหตุผล กล่าวได้ว่าพุทธศาสนานั้นยอมรับเหตุผล โดยเห็นว่าเหตุผลนั้นมีส่วนช่วยในการทำให้เราได้มาซึ่งความรู้ แต่ในขณะเดียวกันก็เห็นว่าสิ่งที่ได้จากเหตุผลในการคิดหาเหตุผลนั้นยังไม่เพียงพอที่จะเรียกได้ว่าเป็นความรู้ เพราะสิ่งที่ได้จากการคิดหาเหตุผลเพียงอย่างเดียวมันทำให้เกิดได้เพียงศรัทธา หรือความเชื่อที่มีเหตุผลซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของสิ่งที่จะถือได้ว่าเป็นความรู้ แต่มันก็ยังไม่ใช่ว่าความรู้ เพราะลำพังการใช้เหตุผลวิเคราะห์นั้น ไม่สามารถแสดงว่าสิ่งที่คิดนั้นเป็นจริงและความรู้ระดับเหตุผลนั้นยังไม่แน

ตามหลักของพุทธปรัชญา ความรู้เป็นสิ่งที่สำคัญกับการปฏิบัติ โดยการจะเข้าถึงความจริงและมีความรู้ได้นั้นบุคคลจำเป็นจะต้องมีการปฏิบัติ เพื่อทดสอบให้เห็นประจักษ์ในความจริงนั้นด้วยตัวของมันเองเป็นประสบการณ์ตรง

ในพุทธปรัชญา ความรู้เป็นสิ่งที่สำคัญกับการพิสูจน์ทดสอบว่าจริง เนื่องจากตามหลักการนี้การจะเข้าถึงความจริง และมีความรู้ได้นั้นบุคคลจำเป็นจะต้องมีการปฏิบัติคือ การทดสอบให้ประจักษ์ว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองด้วยการใช้ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ทดสอบความจริงระดับสามัญ หรือสิ่งที่สังเกตได้ และใช้ประสบการณ์เหนือประสาทสัมผัสพิสูจน์ทดสอบความจริงระดับสูง หรือสิ่งที่มองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ แต่รับรู้ได้ทางจิต (มโนทวาร) และการได้พิสูจน์แล้วว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองที่เป็นตัวทำให้ความเชื่อที่เป็นจริงนั้นกลายเป็นความรู้ โดยนัยนี้ การพิสูจน์ทดสอบว่าจริงจึงเป็นทั้งคุณสมบัติที่สำคัญและเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับความรู้ทั้ง 2 ระดับคือ ความรู้ระดับสามัญและความรู้ระดับสูง

สำหรับพุทธปรัชญาทั้งเหตุผลและประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และประสบการณ์ที่เหนือประสาทสัมผัสส่วนต่างก็มีส่วนในการนำมาซึ่งความรู้ด้วยกัน แต่เนื่องจากทั้งเหตุผลและประสบการณ์ต่างก็มีความจำกัดอยู่ในตัวของมันเอง ลำพังแต่เหตุผลหรือประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวมันไม่สามารถให้ความรู้ที่สมบูรณ์แก่เราได้ พุทธปรัชญาจึงยอมรับทั้งประสบการณ์และเหตุผลโดยให้ประสบการณ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นพื้นฐานเป็นที่มาหลักของความรู้ และให้เหตุผลนั้นมีบทบาทรองในฐานะเป็นตัวช่วย เพื่อให้ความรู้ของเราเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ ซึ่งหากพิจารณาตามลักษณะดังกล่าว ทฤษฎีความรู้ของพุทธปรัชญา ก็จะสงเคราะห์อยู่ในกลุ่มของประสบการณ์นิยมอย่างอ่อนที่มีทรรศนะว่าประสบการณ์เป็นที่มาที่สำคัญที่สุดของความรู้

ในความเห็นของผู้เขียนญาณวิทยาของพุทธปรัชญาไม่ได้เป็นเหตุผลนิยม ปฏิบัตินิยม ปฏิฐานนิยมเพราะว่าแม้พุทธปรัชญาจะยอมรับว่าให้เหตุผล การปฏิบัติและการพิสูจน์ว่าจริงว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการนำมาซึ่งความรู้ แต่พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับประสบการณ์ และมีท่าทีแบบประสบการณ์นิยมในการมองพิจารณาปัญหา และความเป็นจริงในแง่ของการไม่กล่าวถึงและไม่ยอมรับสิ่งที่อยู่นอกขอบข่ายของประสบการณ์ ประกอบกับความจริงในพุทธปรัชญาก็เป็น

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2562

สิ่งที่ตรงกับความจริง หรือสภาพที่เป็นอยู่และเป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ตัดสิน และรู้ได้ด้วยประสบการณ์คือเป็นความจริงเชิงประสบการณ์ อีกทั้งความรู้ตามหลักการนี้ก็เป็นสิ่งที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบให้ประจักษ์แก่ตนแล้วว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตัวเองเป็นประสบการณ์ตรง จัดเป็นความรู้เชิงประสบการณ์หรือความรู้เชิงประจักษ์(empirical knowledge) คือเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์เป็นความรู้หลังประสบการณ์(a posterior knowledge)

บทที่ 7 บทสรุป

จากการวิเคราะห์ญาณวิทยาในพระพุทธศาสนานี้สรุปได้ว่า คำ ประสบการณ์ ในพุทธปรัชญานั้นใช้ในความหมายกว้างคือ นอกจากจะหมายถึงสิ่งที่เราประสบด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายแล้วยังหมายความรวมถึงสิ่งที่เราประสบ หรือรับรู้ด้วยจิตด้วย ซึ่งก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับประสบการณ์นิยมสมัยใหม่ของวิลเลียม เจมส์ที่ถือว่าประสบการณ์ทางศาสนาซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสนั้นเป็นประสบการณ์ตรงที่จัดว่าเป็นความรู้ และเป็นไปในทำนองเดียวกันกับประสบการณ์นิยมของฟรานซ์ เบรนท์โนที่ถือว่าการหยั่งรู้ อันเป็นการรู้ในลักษณะที่เป็นประสบการณ์ภายในนั้นเป็นประสบการณ์ตรงและเป็นที่มาของความรู้ด้วย จากการศึกษาทฤษฎีความรู้ของฝ่ายพุทธนั้น สรุปได้ว่าพุทธปรัชญาเห็นว่าประสบการณ์เป็นที่มาของความรู้ทั้งหมด และเหตุผลเป็นสิ่งที่มิมีบทบาทในการช่วยให้ได้มาซึ่งความรู้โดยถือว่าประสบการณ์นั้นเป็นพื้นฐานของความรู้และมีบทบาทหลัก ในขณะที่เหตุผลนั้นเป็นเพียงตัวช่วยและมีบทบาทรอง ในการพิจารณาเพื่อลงความเห็นว่ายญาณวิทยาของพุทธปรัชญาจะจัดเป็นแนวคิดแบบใดนั้น ผู้เขียนเห็นว่าวิธีที่เหมาะสมที่ให้คำตอบที่ถูกต้องครบถ้วนก็คือ การแยกประเด็นตอบตามบริบทหรือความหมายของคำสำคัญที่เกี่ยวข้องในกรณีนั้น ๆ เป็นการตอบแบบวิภาษวาท

3. ข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ในทัศนะของผู้วิจารณ์หนังสือเรื่อง “พุทธญาณวิทยา” มีข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ จุดเด่น หนังสือเรื่อง “พุทธญาณวิทยา” เป็นการเสนอประเด็นของญาณวิทยาในพุทธปรัชญาอย่างชัดเจน เรียบเรียงได้ครบประเด็นทางด้านญาณวิทยาที่ตะวันตกกล่าวถึง เพราะด้วยผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ได้ใช้กรอบตะวันตกทำให้มีความน่าสนใจ ขณะเดียวกันก็เสนอสิ่งที่เป็นแง่มุมทางด้านญาณวิทยาของพุทธเฉพาะขึ้นอีกต่างหากว่า เป็นอย่างไร แตกต่างออกไปจากตะวันตกอย่างไรบ้าง ซึ่งทำให้เห็นว่ามีความเป็นเฉพาะพุทธญาณวิทยาจริง ๆ แม้จะใช้กรอบประเด็นทางด้านญาณวิทยาตะวันตก

ในทัศนะของผู้วิจารณ์ เห็นด้วยกับผู้เขียนในประเด็นที่ว่า พุทธปรัชญายอมรับเหตุผลและประสบการณ์ โดยเห็นว่าเหตุผลส่วนช่วยในการทำใ้เราได้มาซึ่งความรู้ และพุทธปรัชญามีท่าทีแบบประสบการณ์นิยมในการมองพิจารณาปัญหา และไม่ยอมรับสิ่งที่อยู่นอกขอบข่ายของประสบการณ์ ประกอบกับความจริงในพุทธปรัชญาก็เป็นสิ่งที่ตรงกับความ และรู้ได้ด้วย

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2562

ประสบการณ์คือเป็นความจริงเชิงประสบการณ์ อีกทั้งความรู้ตามหลักการนี้ก็เป็นสิ่งที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบให้ประจักษ์แก่ตนแล้วว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองเป็นประสบการณ์ตรงจัดเป็นความรู้เชิงประสบการณ์หรือความรู้เชิงประจักษ์(empirical knowledge) คือเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์เป็นความรู้หลังประสบการณ์(a posterior knowledge)

ซึ่งตามทัศนะของนักปรัชญา กลุ่ม Positivism กล่าวว่า ความรู้มีอยู่ 2 อย่างเท่านั้น² คือ (1) ความรู้ที่ได้มาโดยการสังเกตด้วยอายตนะ (2) ความรู้ที่ได้มาด้วยกระบวนการใช้เหตุผล

จุดด้อยและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ผู้วิจารณ์เห็นว่า การใช้กรอบใหญ่ทางญาณวิทยา คือ “ประสบการณ์นิยม” โดยตอบคำถามว่าในพุทธปรัชญาเป็นญาณวิทยาแบบใดนั้น ทำให้เห็นว่าเมื่อเนื้อหาปรากฏในเล่มทำให้แง่มุมของการวิพากษ์ขาดหายไป อย่างไรก็ตาม หากแยกส่วนออกมาต่างหากในแต่ละบทและชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องหรือแตกต่างมากน้อยออกไป โดยเฉพาะ อาจทำให้เห็นประเด็นที่มีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้นว่า ญาณวิทยาตะวันตกหรือพุทธปรัชญามองต่อกันอย่างไร โดยไม่จำเป็นต้องใช้กรอบประสบการณ์นิยมอย่างเดียวเท่านั้น เพื่อจะทำให้ได้แง่มุมที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นไปอีก

ในทัศนะของผู้วิจารณ์ ไม่เห็นด้วยกับผู้เขียนที่ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่สำคัญกับการพิสูจน์ทดสอบว่าจริง เนื่องจากตามหลักการนี้การจะเข้าถึงความจริง และมีความรู้ได้นั้นบุคคลจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการปฏิบัติคือ การทดสอบให้ประจักษ์ว่าจริงด้วยประสบการณ์ของตนเองด้วยการใช้ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทดสอบความจริง ซึ่งเน้นประสบการณ์นิยมมากเกินไป

ซึ่งความจริงแล้วความรู้ทางประสบการณ์ที่ได้มาจากอายตนะ เป็นเพียงที่มาของข้อมูลดิบเท่านั้น หรือเป็นเพียงความรู้เบื้องต้นเพื่อการปรุงแต่งให้เกิดความรู้ สิ่งสำคัญก็คือการคิดในทางพระพุทธศาสนามีเรื่องราวทั้งในรูปเรื่องเล่าและคำสอนที่แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการคิดมาก มีคำบางคำใช้เรียกการคิดเป็น คือ ปัญญา³ ในที่นี้ปัญญา ก็คือความรู้

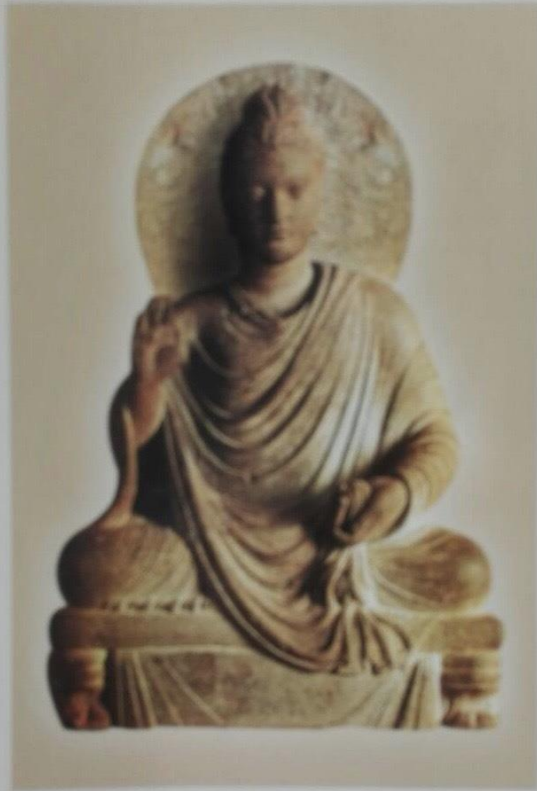
บรรณานุกรม

ลักษณะวัต ปาละรัตน์ รศ.ดร., **พุทธญาณวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร: หจก.เม็ดทรายพรินต์, 2554.

สมภาร พรหมทา ศ.ดร., **พุทธปรัชญากับญาณวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ 1, อัญญา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560

² สมภาร พรหมทา, ศ.ดร., **พุทธปรัชญากับญาณวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (อัญญา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 26

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118

พุทธญาณวิทยา

รศ.ดร.ลักษณวัฒน์ ปาละรัตน์